

JESIEN
2006

O NAS
KONTAKT
SPIS TREŚCI
ARCHIWUM

ONTOLOGIKA

CZYLI SŁÓW KILKA O FILOZOFII
PROFESORA JERZEGO PERZANOWSKIEGO

STRONA

1
2
3
4

Grzegorz Trela

Artykuł jest przystępną prezentacją programu badań ontologicznych profesora **Jerzego Perzanowskiego** nazywanego przezeń **ontologiką**. Większość sformułowań jest wprost zaczerpnięta z programowych tekstów prof. Perzanowskiego *, reszta jest ich prostą parafrazą zapewniającą spójność przygotowanemu streszczeniu. Stąd obecność mojego nazwiska w tym tekście jest niezbyt zasadna - informuje ona jedynie o sprawcy niniejszej rekapitulacji/trawestacji.

1. Filozofia ze względu na swe problemy i metody jest zespołem odrębnych dyscyplin filozoficznych. Najistotniejszym elementem charakterystyki naukowej danej dyscypliny jest określenie jej problematyki - tyle jest nauk filozoficznych ile jest autonomicznych i merytorycznie różnych układów problemów filozoficznych.

2. Ontologia jest teorią tego, co jest - rozważa więc całe *universum* - ogół tego, co jest. Zatem dwa pytania rządzą dociekaniem ontologicznymi - *co możliwe i dlaczego?* Przy czym pytanie drugie można wzmocnić pytając: *jak możliwe?*

Poprzez swój przedmiot, jak i problematykę, ontologia jest najogólniejszą z dyscyplin dyskursywnych, przy czym z natury swych pytań jest ona dyscypliną modalną. Mając przy tym dwie strony: opisową

(fenomenologiczną) oraz teoretyczną (formalną).

3. Ontologia ma trzy składowe: pojęciową, metodyczną i logiczną. Dzieli się zatem na trzy działy:

♦**ontyka** - poświęcona doborowi problematyki i pojęć ontologicznych, ich różnicowaniu, klasyfikacji, analizie;

♦**ontometodyka** - dotycząca sposobów konstruowania teorii ontologicznych, a także zasadami wyboru teorii ontologicznych. Przykładowymi zasadami ontometodycznymi są np. *brzytwa Ockhama*, *zasada niesprzeczności* czy *Leibniza zasada racji dostatecznej*;

♦**ontologia** - pojmowana jako logika zarysowanej w optyce sfery ontycznej. Jest ona teorią związków logicznych między informacjami ontycznymi oraz teorią fundamentu stosunków ontycznych.

Ontyka jest dyscypliną analityczno-opisową, a jej produktem opis uniwersum ontycznego. Ontologika zaś jest dziedziną formalną, której produktem są rozmaite teorie uniwersum ontycznego. Rzecz jasna, częstsze w ontologii są rozważania ontyczne, stąd więcej w niej opisów i pojęć niż teorii. Paradygmatycznym przykładem ontyka będzie Ingarden, natomiast przykładem ontologika będzie Leśniewski.

4. Pytania ontologiczne są dogłębnie modalne (ogólne bądź szczegółowe pytania ontologiczne rozumieć należy jako pytania o warunki

* J.Perzanowski *Byt*, Studia Filozoficzne, 1988, 6/7 (271/72), 63 - 85.

J.Perzanowski *Ontologie i ontologiki*, ibid., 87 - 99

J.Perzanowski *Jak filozofować?*, PWN, Warszawa 1989

JESIEN
2006

O NAS

KONTAKT

SPIS TREŚCI

ARCHIWUM

realizacji stosownych obiektów - o to, co je warunkuje), zaś formalizacja ich (jak i związanych z nimi teorii ontologicznych) wymaga odwołania się do stosownej teorii modalności ontologicznych, z pewnością różnej od zwykłej teorii modalności logicznych. Teoria logiczna wiąże się z pytaniem *co możliwe?* - a więc jest przydatna przy zewnętrznym opisie rozważanego uniwersum, natomiast modalności ontologiczne będąc użyteczne przy wewnętrznym opisie uniwersum wiążą się z pytaniem *jak możliwe?*

5. Ontologie szczegółowe *D-ontologie*, są ontologiami dziedzin szczegółowych *D*. Wśród uprawianych na gruncie filozofii ontologii z pewnością mamy do czynienia z *fizykoontologiami* (gdzie *D* to uniwersum fizyczne), *psychoontologiami* (gdzie *D* to uniwersum tego, co psychiczne) i *semiontologiami* (ontologiami świata kultury, świata znaków).

6. Choć pytania ontologiczne zadawać można o każdy dobrze wydzielony obszar dziedziny *D*, to oczywiście nie zawsze jest to pożądane czy rozsądne. Pytanie *jak możliwe ołówki?* razi pompatycznością. Lepiej w takich okolicznościach pytać: *jak i z czego robi się...* - zatem w odniesieniu do wąskiej grupy przedmiotów konkretnych, pytania technologiczne są rozsądniejsze niż pytania ontologiczne. Przy czym przejście do dziedzin bardziej uniwersalnych i abstrakcyjnych sytuację tę odменя: pytanie *jak i z czego robi się świat?* jest dużo mniej szczęśliwe niż pytanie *co umożliwia świat? czy jak zrobiony jest świat?*

8. Źródłem ontologii jest kombinatoryczno-możliwościowa władza rozumu, materiałem - to, co dane w poznaniu przednaukowym i naukowym, wynikiem - ogólny obraz świata wyrażony w terminach ontologicznych, przy czym żadna niesprzeczna koncepcja ontologiczna nie musi być porzucona.

9. Czy jednak tak ogólna dyscyplina jak ontologia może być niejałowa? Ontologia byłaby niejałowa, gdyby potrafiła wyznaczyć uniwersum wszystkich możliwości, wskazać źródło i sposób generowania owej przestrzeni ontologicznej, zróżnicować występujące w nim obiekty, powiązać je i zarysować scalający je układ w mechanizm. Niejałowość pojęciowa poszczególnych ontologii zależy od rozwinięcia ich ontyk, a niejałowość treściowa - od rozwinięcia ich ontologik.

10. Ontologia ma dwie dyscypliny pokrewne: logikę i metafizykę. Logika jest teorią przekształcania informacji tj. teorią zasad przetwarzania informacji. Ontologia jest logiką stosowaną; zespołem teorii specyficznych dla danej dziedziny ontycznej, opierających się na stosownych rachunkach logicznych - badających stosunki między informacjami ontycznymi.

Przedmiotowo, ontologia i metafizyka są dyscyplinami najbliższymi. Obie badają *możliwość*. Pierwsza *możliwość* tego co możliwe, druga *możliwość* tego co faktyczne. Metafizyka jest ontologią tego co realne - ontologią *faktycznego*.

11. Ontologię - dyscyplinę filozoficzną - odróżnić należy od tworzących ją teorii, z których niektóre, odpowiednio rozbudowane, zwane są też *ontologiami*. Dla przykładu, mówimy o ontologii Arystotelesa czy ontologii Leśniewskiego.

Jest wiele teorii ontologicznych i wiele ontologii rozwiniętych w różnym stopniu i zakresie. Stosowna typizacja ontologii jest podstawą opisu współczesnego stanu ontologii i kluczem do uchwycenia jej mniej rozwiniętych obszarów. Zaprezentowana typizacja połączona będzie z przeglądem głównych rodzajów ontologii uporządkowanych według płaszczyzn bytu.

12. Człowiek trwa na krawędzi. Stykają się w nim trzy światy:

- ♦ świat obiektywny - tego, co fizyczne: konkretów, rzeczy, zjawisk, procesów;
- ♦ świat subiektywny - tego, co psychiczne; wraz ze swą sferą intersubiektywności - światem myśli;
- ♦ świat wytworów duchowych człowieka - świat kultury, w tym nauki, wraz z wyróżnioną sferą języka: świat znaków i operatorów poznawczych.

Tak więc są trzy główne płaszczyzny ontyczne, przy czym pierwsza z nich jest właściwą płaszczyzną ontyczną, pozostałe dwie otrzymano przez wyróżnienie centralnych dziedzin. Odpowiednio: świata subiektywności (a dokładniej jego sfery intersubiektywności) oraz świat wytworów człowieka - świat kultury. Stąd pierwszy podział ontologii na *ontologie podstawowe, fundamentalne* - tego, co pierwotne oraz *ontologie wtórne*.

Ontologie myśli widzą świat poprzez wyidealizowany podmiot pozna-

JESIEN
2006

O NAS

KONTAKT

SPIS TREŚCI

ARCHIWUM

jący, zaś *ontologie lingwistyczne* - poprzez język. W istocie poznajemy poprzez myśli, werbalizując je za pomocą języka. Jednakże są to tylko środki poznania. I nic więcej: środek jest tylko środkiem!

13. Merytorycznie, ontologie bytu dzielą się na dwie rodziny: *ontologie zróżnicowanego i uporządkowanego uniwersum* i *ontologie uniwersum niezróżnicowanego*. Ontologie drugiego rodzaju głoszą transcendentność i niedostępność bytu. Są nimi ontologie niezróżnicowanego i nieuporządkowanego uniwersum: chaosu bądź magmy, względnie ontologie niezróżnicowanego, lecz uporządkowanego uniwersum - ontologie strumienia. Ontycznie są one nieciekawe - nie różnicować to milczeć oraz niefalsyfikowalne - to, co zewnętrzne jest niedostępne.

14. Która z ontologii uniwersum zróżnicowanego i uporządkowanego pretendować może do roli ontologii bytu? Ustalenie probierza wymagałoby odwołań do rozważań dotyczących pojęcia **bytu** - naturalnie prof. Perzanowski analizę taką przeprowadził - ale jest to historia na inną opowieść. Tutaj zadowolimy się stwierdzeniem, że orzeczenia rozważone w podstawowych aspektach **odpowiadają** fundamentalnej rodzinie ontologii, które wystąpiły w filozofii. Odpowiednio: *ontologii teoriomnogościowej, algebraiczno-zakresowej, mereologicznej* (w wielu odmianach), *predykcyjno-funkcyjnej*, w tym *teoriomodelowej* (relacyjnej), *atrybucyjno-przedmiotowej, identyczności, kombinacyjnej, stanów, ewentystycznej i egzystencjalnej*. Z pewnością wymienione ontologie nie wyczerpują całej jej rodziny, tworzą jednak jej zrąb.

Okazuje się, że formy językowe odpowiadają dość dokładnie ontologiom. Nie znaczy to, że język determinuje rodzinę ontologii, a jedynie, że w języku można o różnych ontologiach mówić. **Wszakże nie wszystko o czym w języku mówimy zależy od języka.** (dygresja: z poprawności zwrotu nie wynika nic na temat jego odniesienia. Predykcja językowa nie może więc w pełni odpowiadać predykcji ontycznej).

Rozdzielenie powyższego zespołu ontologii według płaszczyzn bytu wymaga odwołania się do ich problematyki, do wagi przykładanej w nich do pytań. Zaobserwujemy przy tym, że wiele ontologii występuje w podwójnych bądź potrójnych wersjach: ontologii bytu, języka, myśli.

15. Jest siedem głównych odmian ontologii bytu:

- (1) ontologia przedmiotów i własności, z odmianą ontologii przedmiotowo-egzystencjalnych;
- (2) ontologie warunków, funkcyjne bądź relacyjne;
- (3) ontologie kombinacyjne, z odmianami: ontologii kombinatorycznych i kombinatorowych oraz ważną wersją - ontologiami sytuacji; oraz ontologie:
- (4) transformacyjne;
- (5) ewentystyczne;
- (6) stanów;
- (7) mereologiczne.

16. (1) **Ontologia przedmiotów i własności** opiera się na stosunku orzekania imiennego. Obiekty ujmuje się jako *jakieś* - dążąc do ich sklasyfikowania. Podstawową opozycją kategorialną ontologii przedmiotów jest para: przedmiot-własność. Ontologia przedmiotów jest chyba najpopularniejszą z ontologii. Wiąże się z idącą od Arystotelesa tradycyjną logiką i filozofią szkolną. W najbardziej rozwiniętej postaci sformułował ją Alexius Mainong. W postaci tej - najogólniejszej i najprzejrzystszej - była przedmiotem niszczącej krytyki logików, głównie Russella. W latach siedemdziesiątych minionego wieku przeformułowano ją w sposób uchylający główne punkty krytyki Russella, jednak znacznie ją osłabiając (Parsons, Routley).

17. (2) **Ontologie warunków** opisują świat w kategoriach zależności: warunkujące-warunkowane. Jeśli warunkowanie traktuje się jako relację, to otrzymujemy ontologie relacyjne, które - w wersji teoriomodelowej (Tarski) - pełnią współcześnie podstawową rolę w semantyce języka. Jeśli zaś podstawową zależność ujmujemy jako związek - dla określonych *argumentów-funkcji z wartością* to otrzymamy ontologię funkcyjną (Frege, Church). Ontologie warunków stoją najbliżej matematyki. Z tej przyczyny są najbardziej formalne. Są unikalne w tym sensie, że ich ontologika jest wiele bardziej rozbudowana niż ontyka.

18. (3) **Ontologia kombinacyjna** jest ontologią elementów i kombinacji, ontologią związków. Obiekty rozważa się w uwikłaniu i powiązaniu wzajemnym. Ontologia ta *universum* rozpatruje w dwu aspektach: analizy i syntezy, starając się w pełni odpowiedzieć na podsta-

JESIEN
2006

O NAS

KONTAKT

SPIS TREŚCI

ARCHIWUM

wowe pytania ontologiczne. Centralną teorią jest teoria syntezy. W rozwiniętych wersjach ontologii kombinacyjnej (Leibniz i częściowo Wittgenstein) elementy łączą się wskutek czynników wewnętrznych, którymi są nacechowane. Ontologia kombinacyjna popularniejsza jest w nauce niż w filozofii, gdzie niknie w cieniu ontologii lingwistycznych. Odmianą ontologii kombinacyjnej jest ontologia kombinatoryczna otrzymana przez przyjęcie, że wszystkie kombinatoryczne kombinacje elementów są dopuszczalne. Ontologia kombinacyjna z zasady jest pluralistyczna: całość składa się z wielu. Wielość elementów jest pierwotna, całość powstaje przez syntezę ontologiczną.

19. (4) **Ontologia transformacyjna** choć pokrewna jest ontologii kombinacyjnej to zwykle jest monistyczna. Pierwotną całość (jedno) różnicuje wtórnie, poprzez transformację i zmianę. Wielość dana jest jako zespół stanów podstawowej całości, które wchodzić mogą w różne związki (Spinoza, ontologia fizyki relatywistycznej).

20. (5) **Ontologie ewentystyczne** podstawę swą i wyraz znajdują w orzekaniu czasownikowym oraz przysłówkowym. Świat opisują w terminach zdarzeń, procesów oraz ich podmiotów. Obiekty ujmują dynamicznie, dążąc do opisu odpowiedniego zdarzenia (Whitehead).

21. (6) **Ontologie stanów** (zdarzeń) wypracowywane są z ontologii kombinacyjnej. Zdarzenie jest historią danej kombinacji, zespołem jej wiążących się wzajemnie zmian/przetworzeń (Suszko, Wolniewicz). Jeśli to, co się zdarza dotyczy tego, co złożone - to ontologia kombinacyjna jest logicznie pierwsza w stosunku do ontologii zdarzeń.

22. (7) **Ontologie mereologiczne** (Leśniewski, Leonard, Goodman) są ontologiami formalnymi, skupionymi na ważnym (podstawowym?) stosunku ontycznym *być częścią*. Uprawiane są w sposób przypominający postępowanie w zakresie podstaw geometrii. Skupione na jednej części problemu JEDEN-WIELE, na kwestii rozbitcia uniwersum, są - w jakiegokolwiek wersji - konieczną składową każdej rozwiniętej ontologii, w szczególności ontologii kombinacyjnych.

Podobne rozważenie jest zasadne i celowe dla ontologii myśli i ontologii języka; zadowolę się dwiema uwagami:

23. Ontologie myśli w większości są analogonami ontologii bytu. Cechuje je większa swoboda konstruowania obiektów, według czys-

tych zasad *a priori*, bez konieczności liczenia się z danymi oraz z naturą świata.

24. Ze świata zobiektywizowanych wytworów człowieka najlepiej opracowano język. Także w ontologii, gdzie współcześnie dominują ontologie lingwistyczne. Wiąże się to z powszechnym wśród logików i filozofów nastawieniem na badania języka, a przez niego świata. Nastawieniu temu towarzyszy przekonanie, że budowa języka odzwierciedla budowę świata.

Wielość ontologii nie jest bezzasadna. Badamy wszak różne aspekty bytu. Pełny jego obraz wyłania się dopiero przez porównanie. Wyliczone ontologie nie konkurują ze sobą. Są wzajemnie powiązane i ułożone w ciąg. O świecie mówią nie tylko z osobna, gdy tworzą jego obrazy, lecz także razem, poprzez sposób powiązania tych obrazów. Wielość obrazów nie jest nadmiarem. By dowiedzieć się czegoś o świecie musimy uchwycić wiele jego obrazów i zestawić je razem. Jak to czynić, nauczył nas profesor Jerzy Perzanowski (więcej informacji można znaleźć tutaj: <http://www.formalontology.it/perzanowskij.htm>).

STRONA

1

2

3

4

SKOMENTUJ
ARTYKUŁ

